

Олійничук Р.
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
безпеки та правоохоронної діяльності,
Західноукраїнський національний університет

Освіцімська Х.
студентка,
Західноукраїнський національний університет

СТАН АФЕКТУ – ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ПОМ'ЯКШУЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН В СТАНІ СП'ЯНІННЯ: ДЕЯКІ НАУКОВІ ПІДХОДИ

Стан сп'яніння може зумовити виникнення інших обставин, що, як безпосередньо впливає з Кримінального Кодексу України (далі – КК України), будуть пом'якшувати кримінальну відповідальність особи, наприклад, стан фізіологічного афекту. Однак, в літературі стосовно цього є думки, що стан сп'яніння нівелює стан афекту. Приміром, К.В. Сєдих, С.М. Сєдих та Ю.В. Гасій наголошують, що “виходячи з того, що фізіологічний афект та стан алкогольного сп'яніння з точки зору психології є несумісними станами, то й формулювати перед експертами питання про те, чи була особа в стані афекту, коли вона ще й була в стані сп'яніння, необґрунтовано” [1].

Як зазначає Г.В. Назаренко, для вирішення цієї проблеми необхідно розрізняти принаймні три види афекту, що виділяють в судово-психологічній літературі, які відрізняються залежно від характеру сп'яніння:

- “афект на ґрунті простого алкогольного сп'яніння”,
- “афект на ґрунті ускладненого (атипового) сп'яніння”,
- “афект на фоні наркотичного сп'яніння”.

На думку вченого, вчинення злочину у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок неправомірної чи аморальної поведінки потерпілого, коли винний перебував у стані простого алкогольного сп'яніння, не може бути підставою для врахування такого стану афекту як обставини, що пом'якшує відповідальність, як в межах її диференціації, так і в межах її індивідуалізації. Під час оцінки алкогольних афектів, які виникають на ґрунті сп'яніння легкого ступеня, Г.В. Назаренко виходить з того, що зниження свідомо-вольового контролю за своєю поведінкою не може повністю належати до неправомірної чи аморальної поведінки потерпілого, оскільки алкоголь полегшує розвиток афекту та активізує агресивні моделі поведінки у відповідь на малозначні для тверезої людини стимули. У випадках виникнення стану сильного душевного хвилювання на ґрунті алкогольного сп'яніння тяжкого та середнього ступенів такий стан також не можна розглядати як обставину, яка пом'якшує відповідальність винного, оскільки “головною причиною вчинення особою дій, яка перебуває в стані сп'яніння, є, зазвичай, алкогольна інтоксикація” [2, с. 167].

Таке кримінально-правове значення стану сильного душевного хвилювання, яке виникло на ґрунті алкогольного сп'яніння, на його думку, повністю відповідає законодавчому положенню про те, що стан сп'яніння не виключає кримінальної відповідальності, а особи, які вчинили злочини в такому стані, повинні підлягати кримінальній відповідальності на загальних підставах.

У тих випадках, коли стан сильного душевного хвилювання виник на ґрунті ускладненого (атипового) сп'яніння, Г.В. Назаренко вважає, що він повинен мати іншу кримінально-правову оцінку, оскільки алкогольне сп'яніння супроводжується хворобливими аномаліями психіки. У таких випадках стан сильного душевного хвилювання потрібно визнавати обставиною, що пом'якшує кримінальну відповідальність, як в межах її диференціації, так й індивідуалізації. Лише афект, який виник на ґрунті наркотичного сп'яніння, навіть яке має неспихотичну форму, він беззастережно розглядає як обставину, що пом'якшує кримінальну відповідальність, як в межах її диференціації, так й індивідуалізації. При цьому він вважає, що в тих випадках, коли афект виник на ґрунті наркотичного сп'яніння тяжкого ступеня, особа може бути визнана обмежено осудною [2, с. 174-175].

Водночас психологічні дослідження доводять зворотне, що стан, зокрема, алкогольного сп'яніння, полегшує виникнення афекту [3]. О.Д. Сітковська зазначає, що зниження критики стосовно своєї поведінки, спотворене сприйняття оточення в стані сп'яніння сприяє підвищенню дратівливості та образливості, що призводить до конфліктів з оточенням, полегшує виникнення афективного вибуху. Стан сп'яніння загострює реакцію людини на негативні емоційні подразники, зменшує здатність людини контролювати свою поведінку, можливість стримувати себе від афективного вибуху [4, с. 129].

Проте сьогодні незрозуміло, як враховувати виникнення такого афекту, коли він був зумовлений протиправною чи аморальною поведінкою потерпілого, адже, з іншого боку, винний перебував у стані сп'яніння, що є обтяжуючою обставиною. Проаналізовані кримінальні справи свідчать про те, що стан сп'яніння не перешкоджає експертам давати висновки про те, що під час вчинення злочину особа перебувала у стані афекту чи іншому аналогічному за своїми психологічними характеристиками емоційному стані. Водночас суди у таких випадках по-різному враховують стан сп'яніння під час індивідуалізації кримінальної відповідальності [5, с. 94].

У стані сп'яніння особа може втратити можливість забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою і, крім того, стан сп'яніння відповідно до міжнародних стандартів у галузі медицини потрібно розглядати як психічний розлад. З урахуванням зазначеного співвідношення можна правильно підійти до вирішення питання про кримінально-правове значення стану сп'яніння як обставини, що впливає на індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Адже очевидним є той факт, що у стані сп'яніння суттєво ослаблюється інтелектуально-вольова діяльність людини, знижується свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою.

Отже, формально у таких випадках можна стверджувати про наявність відповідних законодавчо визначених ознак поняття обмеженої осудності, передбачених у ч. 1 ст. 20 КК України. За загальним правилом такий стан потрібно враховувати як обставину, що пом'якшує кримінальну відповідальність особи. Саме такий підхід повинен бути покладений в основу вирішення питання про кримінальну відповідальність особи, яка вчинила злочин у стані, в якому не могла повною мірою забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своїми діями, незалежно від причин виникнення такого стану. З огляду на це, слід погодитись з тими вченими, які вважають, що стан сп'яніння можна відносити до обставин, які пом'якшують кримінальну

відповідальність особи [6].

Змістовна характеристика інтелектуально-вольової діяльності особи, яка перебуває у стані сп'яніння, дає підстави категорично заперечити законодавчий підхід щодо належності такого стану до обставин, які обтяжують покарання. Водночас вирішення питання про можливість належності стану сп'яніння до обставин, які пом'якшують покарання, також потребує диференційованого підходу.

Пом'якшувальне значення цього стану може нівелюватися у тих випадках, коли особа опинилася у такому стані під час вчинення злочину з власної волі. Адже у тих випадках, коли особа опинилася, наприклад, у стані сп'яніння внаслідок добровільного вживання психоактивних речовин, було би дуже дивно пом'якшувати у зв'язку з цим кримінальну відповідальність щодо неї. При цьому у даному випадку може йтися не тільки про добровільне сп'яніння, а й інші випадки добровільного доведення особою себе до стану ослабленого свідомо-вольового контролю. Щоправда, потрібно зробити застереження про те, що це питання варто вирішувати у кожному випадку з урахуванням конкретних обставин справи.

Отже, доцільно по-новому підходити до врахування стану сп'яніння та інших станів, які ослаблюють інтелектуально-вольову діяльність особи у разі вчинення злочину, під час вирішення питання про індивідуалізацію кримінальної відповідальності. Змістовно він протилежний наявному законодавчому підходу, проте його конструкція є подібною. За загальним правилом, такий стан особи потрібно враховувати як обставину, яка пом'якшує кримінальну відповідальність. Водночас, при цьому, необхідно передбачити у ст. 66 КК України положення, згідно з яким суд, мотивувавши своє рішення, може не врахувати такий стан як обставину, що пом'якшує кримінальну відповідальність, у випадку, коли особа опинилася у такому стані під час вчинення злочину внаслідок своєї добровільної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сєдих К. В. Деякі питання застосування психологічної експертизи в судовій практиці / К. В. Сєдих, С. М. Сєдих, Ю. В. Гасій // *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 2. С. 39-42.
2. Назаренко Г. В. Неосудність в кримінальному праві. 1994. 204 с.
3. Сєднєв В. В. До питання про співвідношення станів фізіологічного афекту й алкогольного сп'яніння. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 5. С. 56-57.
4. Сітковська О. Д. Афект: кримінально-психологічне дослідження. Видавництво Юрлітінформ, 2001. 240 с.
5. Бурдін В.М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння : монографія. К. : Атака, 2005. 160 с.
6. Патологічне сп'яніння. Режим доступу: <http://jurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/stati/psihiatriya/051.php>